

Ireneusz Werbiński

"Sakrament pokuty w polskich publikacjach teologicznomoralnych w latach 1918-1939", Antoni Poniński, Lublin 1999 : [recenzja]

Studia Włocławskie 4, 454-458

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cji, wskazuje na jej cele i elementy. Trzeci paragraf przybliży zagadnienie kierownictwa w duszpasterstwie młodzieży. Autor szkicuje w sposób ciekawy, logiczny sylwetkę księdza jako duszpasterza młodzieży, stojące przed nim zadania i sposób ich realizacji. W ostatnim paragrafie książki znalazły się wartościowe paradygmaty duszpasterstwa młodzieży, omówione w trzech kategoriach: paradygmaty ewangelizacyjno-apostolskie, paradygmaty formacyjno-wychowawcze oraz paradygmaty metodologiczno-organizacyjne.

Jeśli treść czwartego rozdziału zasługuje na szczególne podkreślenie, to w jego obrębie uwagę czytelnika przyciąga zwłaszcza ostatni punkt tego rozdziału, a zarazem całej rozprawy, zatytułowany: *Konkretne wskazania dla duszpasterstwa młodzieży realizowanego w warunkach polskich*. W tym ważnym punkcie Autor już nie tylko relacjonuje doświadczenie i refleksję naukową innych, lecz przede wszystkim odsłania nam swoją koncepcję. I to należy szczególnie docenić, nawet gdyby czytelnik tej rozprawy miał odmienne zdanie w niektórych aspektach.

Należy podkreślić, że Autor wykazał w tej rozprawie świetną znajomość zarówno kwestii nowej ewangelizacji jak i zagadnienia duszpasterstwa młodzieży. Wartość rozprawy habilitacyjnej, jej oryginalny wkład w teologię polską polega na harmonijnym połączeniu tych dwóch ważnych dla misji Kościoła elementów. Autor w sposób precyzyjny ukazuje rolę nowej ewangelizacji i sposoby jej realizowania w duszpasterstwie młodzieży.

Świadectwem dojrzałości naukowej ks. J. Przybyłowskiego jest fakt, że doskonale zna specyfikę metody teologii pastoralnej, potrafi ją precyzyjnie wyjaśnić i poprawnie zastosować do swoich rozważań naukowych. Dzięki temu może wprowadzać studentów w poprawne rozumienie teologii praktycznej (pastoralnej) i uczyć jej metody, właściwie kierować pracami dyplomowymi z tego zakresu.

Warszawa

ks. Bronisław Mierzwiński

Ks. Antoni P o n i ń s k i, *Sakrament pokuty w polskich publikacjach teologicznomoralnych w latach 1918-1939*, Lublin 1999, XLVI, 421 s. (praca doktorska – KUL. Wyd. Teologiczny; mszps).

Dnia 15 kwietnia 1999 r. na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego odbyła się obrona pracy doktorskiej pt. *Sakrament pokuty w polskich publikacjach teologicznomoralnych w latach 1918-1939* ks. Antoniego Ponińskiego z zakresu teologii moralnej. Promotorem pracy był ks. prof. dr hab. Franciszek Greniuk, a recenzentami: ks. prof. KUL dr hab. Janusz Nagórny i ks. prof. UKSW dr hab. Ireneusz Werbiński.

Sakrament pokuty ze względu na swoją doniosłość dla życia duchowego, bogactwo odniesień do płaszczyzny teologicznomoralnej i do nauk humanistycznych ciągle budzi żywe zainteresowanie. Autor podaje dwa argumenty uzasadniające zakres chronologiczny pracy: 1) nikt dotąd nie opracował tego tematu w tym okresie, a zagadnienie sakramentu pokuty w okresie dwudziestolecia międzywojennego ze wszech miar zasługuje na opracowanie, 2) poznanie głównych proble-

mów zagadnienia z tamtego czasu pozwoli poznać to, co kształtowało sakramentalne życie niedawnych pokoleń i lepiej zrozumieć dzisiejsze poglądy, opinie i pytania stawiane pod adresem sakramentu pokuty i pojednania.

W rozdziale wstępnym ks. Poniński podjął się wyjaśnienia zarówno całościowego ujęcia zasadniczego problemu pracy, jak i poszczególnych jego elementów, ciągle mając na uwadze zakres chronologiczny omawianego zagadnienia. Główny akcent położony jest na dwie zmienne, które miały duży wpływ na kształtowanie się ówczesnych poglądów na temat sakramentu pokuty: 1) szczególnie żywe po roku 1918 poczucie niepodległości; 2) wówczas też wchodził w życie nowy *Kodeks prawa kanonicznego*, który w dużej mierze kształtował doktrynę i praktykę sakramentu pokuty. Autor chciał odpowiedzieć na pytanie, które elementy: prawno-kanoniczne, pastoralne, czy ascetyczne są najbardziej widoczne u autorów dwudziestolecia międzywojennego zajmujących się sakramentem pokuty? Drugim bardzo ważnym pytaniem, na które chciał odpowiedzieć ks. Poniński, jest problem: jaka jest wartość teologiczna tamtych przemyśleń?

Wyraźnie została też określona metoda zastosowana w omawianej pracy. Najpierw zastosowano metodę analityczną, która miała służyć ukazaniu obrazu sakramentu pokuty w jego aspekcie teologicznomoralnym, preferencji tematycznych i przesłanek formalnych, którym dawali wyraz autorzy publikacji na temat spowiedzi sakramentalnej. Przyjęcie zasady chronologicznej przy analizie publikacji pozwoliło na uchwycenie ewolucji poglądów u omawianych autorów. Metoda zaś syntezy miała umożliwić ukazanie cech charakterystycznych samego piśmiennictwa, sposobu myślenia teologów moralistów oraz uwarunkowań, w których powstawały ich prace (por. s. 6-7).

Bibliografia wykorzystana w pracy, obejmująca 550 pozycji, pozwala wysnuć wniosek, że jest to zestaw niemal kompletny. Oprócz pozycji książkowych, poważnych artykułów naukowych autor dotarł również do artykułów niewielkich, nawet jednostronicowych. Ta dokładność musi budzić podziw i uznanie, a także szacunek dla umiejętności metodologicznych doktoranta. W rozdziale wstępnym (s. 4) autor jasno określił i uzasadnił, dlaczego do literatury źródłowej nie weszły podręczniki katechetyczne, katechizmy popularne, kazania i teksty literackie. Oprócz literatury źródłowej w pracy została wykorzystana duża ilość opracowań i prac dyplomowych z podjętego zagadnienia.

W rozdziale I dzieje sakramentalnej praktyki pokutnej zostały przedstawione dwuczęściowo, sygnalizując niektóre zagadnienia z zakresu sakramentu pokuty w ich rozwoju historycznym, tak jak zostały one przedstawione w literaturze źródłowej, oraz wydobywając ze źródeł dane historyczne od starożytności chrześcijańskiej po wiek XIX na temat spowiedzi sakramentalnej. W ramach tego rozdziału poczesne miejsce znalazło omówienie problematyki sakramentu pokuty i odpuszczania grzechów w innych obrządkach katolickich i wyznaniach chrześcijańskich, też wewnętrznie powiązane z dziejami spowiedzi sakramentalnej.

Rozdział II, zatytułowany *Konieczność sakramentu pokuty*, nie sprowadza się w swojej treści tylko do stwierdzenia wartości i niezbędności spowiedzi sakramentalnej, lecz ukazuje również sakrament pokuty jako środek rozwoju życia duchowego wiernych. W tym rozdziale ks. Poniński przedstawia też relacje

tego sakramentu do kierownictwa duchowego. Jakkolwiek nie jest to relacja konieczności, to – jak zauważa autor – „praktyczny związek sakramentu pokuty z kierownictwem duchowym penitentów istniał w zasadzie od początków indywidualnej spowiedzi przed kapłanem” (s. 106).

Rozdział III przedstawia obraz szafarza sakramentu pokuty odczytany z publikacji okresu międzywojennego. Treść tego rozdziału, zwłaszcza dwa pierwsze jego artykuły ilustrują dysproporcję jakościową i ilościową między niektórymi zagadnieniami – w tym przypadku między stopniem uwagi poświęconej władzy rozgrzeszania płynącej ze święceń a władzą jurysdykcyjną spowiednika. Ks. Poniński szczegółowo, może nawet za bardzo, starał się przedstawić zasady i zawiłości jurysdykcyjne, np. wątpliwości co do miejsca spowiedzi zakonnic (s. 128-130), czy poszczególne rezerwy (s. 132-137). Ciekawie wygląda w podsumowaniu tej części próba wyjaśnienia motywów i racji takiego ujmowania powyższych zagadnień. Można było spodziewać się krytycznej oceny, zarzutu przerostu jurydyzmu, a tymczasem autor zdaje się tłumaczyć ten stan rzeczy (s. 138-140). W artykule trzecim zostały wyliczone cechy i predyspozycje spowiednika. Drugą połowę tego rozdziału, czyli trzy kolejne paragrafy, zajmuje prezentacja „aktywności” spowiednika w trakcie sprawowania sakramentu pokuty: jako sędziego, nauczyciela i lekarza.

Rozdział IV przedstawia *Akty penitenta w sakramencie pokuty*. Każdy z nich został omówiony bardzo szczegółowo sam w sobie, jak również w relacji do innych aktów. Widać to na przykładzie żalu za grzechy i postanowienia poprawy (art. 1). W artykule 2 poświęconym wyznaniu grzechów ks. Poniński omówił rachunek sumienia, podając między innymi przykłady rachunku sumienia dla różnych grup penitentów (s. 228-232). Równie dokładnie, z wyliczeniem 16 cech prawidłowego wyznania grzechów (s. 235), zostało przedstawione w paragrafie 2 właściwe wyznanie grzechów, czyli spowiedź. Większą zwięzłością charakteryzuje się artykuł omawiający zadośćuczynienie.

W rozdziale V autor zaprezentował rodzaje penitentów, zróżnicowanych według wieku, stanu życia, stanu zdrowia i stanu moralnego. Ciekawy obraz wyłania się zwłaszcza z części ukazującej zagadnienie kryteriów dopuszczania dzieci do pierwszej spowiedzi. Co prawda autor dość ogólnikowo omawia ten problem, formułując dość jednoznaczny wniosek dopiero w podsumowaniu (s. 270), ale z tekstu na stronach 256-258 wynika, że w ówczesnym polskim duszpasterstwie dość opornie wdrażano zalecenie papieża św. Piusa X o dopuszczaniu dzieci do pierwszej Komunii świętej, a tym samym spowiedzi. Uderza stosunkowo nieduża ilość materiału na temat spowiedzi młodzieży (par. 2) i jeszcze mniejsza odnośnie do osób starszych.

Rozdział VI najwyraźniej ukazuje efekty pracy ks. Ponińskiego. Każdy z omawianych w nim aspektów formalnych zebranego piśmiennictwa o sakramencie pokuty jest szczegółowym, wręcz drobiazgowym przeanalizowaniem, a nawet zestawieniem pewnych danych. Tak na przykład z artykułu ukazującego obecność Biblii w poglądach polskich teologów na temat sakramentu pokuty można dowiedzieć się, że na około 250 autorów, tylko u 54 znajdują się cytaty biblijne, a tylko kilku z nich głębiej korzystało z nauki biblijnej w swo-

ich publikacjach. W wielu publikacjach widać instrumentalność w podejściu do Pisma Świętego. Wielu autorów nie brało pod uwagę ani specyfiki języka biblijnego, ani całości doktryny moralnej w Biblii (s. 323). Okazuje się, że interpretacja tekstów biblijnych była niekiedy dość płytka i naiwna. W ten sam szczegółowy sposób została przeanalizowana obecność nauki Ojców Kościoła w publikacjach polskich teologów mówiących o sakramencie pokuty. Swoistym leksykonem jest artykuł omawiający recepcję nauczania Kościoła, z wyliczeniem kto na jaki sobór, choćby jednorazowo, się powoływał. Równie dokładnie omówiono teologów powołujących się na przepisy prawa kanonicznego (art. 4). Zostały też wyszukane odniesienia do różnego rodzaju synodów kościelnych, zbiorowych i indywidualnych listów biskupich (art. 5). Wyliczono 250 nazwisk teologów, na których powoływali się autorzy analizowanych publikacji.

Można było się spodziewać, że tak szczegółowo napisana praca sprawi autorowi wiele trudności w syntetycznym zebraniu wniosków. Tymczasem dziewięciostronicowe zakończenie jest spójnym z całością ukazaniem istotnych cech doktryny na temat pokuty zawartej w literaturze źródłowej. Chociaż, jak się zdaje, autor nie w pełni wykorzystuje wnioski zawarte w omówieniach poszczególnych artykułów czy rozdziałów. Waler pracy podnosi jeszcze bardzo starannie zrobiony i zamieszczony na końcu indeks osobowy.

Na strukturze pracy, prócz koncepcji samego autora, odcisnęła swoje znamię specyfika zebranego materiału. Ks. Poniński nie podporządkował zebranego materiału swojej, czy też „zobiektywizowanej” wizji sakramentu pokuty, tak jak na przykład przedstawiana ona była we wzorcowych dla tego okresu podręcznikach, ale przedstawił problematykę sakramentu pokuty w ujęciu i proporcjach zawartych w publikacjach z omawianego okresu. Dlatego mogą uderzać dysproporcje co do zakresu wykorzystanego materiału między takimi zagadnieniami, jak np. przedstawione w rozdziale III uprawnienia spowiednika płynące ze święceń, zawarte na półtorej stronie (119-121), a jego uprawnieniami płynącymi z władzy jurysdykcyjnej, których omówienie zajęło blisko 20 stron (121-140). Należy zauważyć, że autor wydobyl z zebranego materiału liczne i nieraz zaledwie zarysowane wątki tematyczne, uszeregował je i przedstawił według logicznego ciągu rozdziałów, pozwalającego ukazać możliwie pełny, a z pewnością bogaty i różnorodny obraz tematyki sakramentu pokuty. Zwraca uwagę, iż prawie każda wyodrębniona część pracy zakończona jest podsumowaniem wydobywającym charakterystyczne rysy omawianego zagadnienia i ukazujące uwarunkowania prezentującego je piśmiennictwa.

Ks. Poniński z dużą dojrzałością odczytał z bogatej bazy bibliograficznej liczne podejmowane wówczas wątki tego sakramentu. Trzeba zaznaczyć, że odczytał je w kontekście znaków czasu, kiedy powstawały analizowane publikacje. Praca ks. A. Ponińskiego wypełnia w sposób merytoryczny lukę w polskim piśmiennictwie teologicznym w tym zakresie. Jego przemyślenia są bogato dokumentowane wypowiedziami teologów omawianego dwudziestolecia, a w krytycznym podejściu do zagadnienia widać u autora pracy znajomość nauki Kościoła i współczesnej teologii na temat sakramentu pokuty. Autor dokonał w sposób poprawny metodycznie analizy bardzo bogatej bazy źródłowej, co wymagało dużego wysiłku

i dobitnie świadczy o jego dobrym przygotowaniu naukowym. Wykorzystanie źródeł, sposób analizy poszczególnych zagadnień i wyprowadzanie wniosków zmierzające do ukazania syntezy zagadnienia zasługują na najwyższe uznanie. Warto również podkreślić piękno i żywość języka pracy, jak również to, że pozycja ta oprócz teologicznego posiada również wymiar duszpasterski, co świadczy o umiejętności przełożenia myśli teologicznej na jej wymiar życiowy, a tego ciągle poszukują duszpasterze. Wszystkie wyżej wymienione walory świadczą o tym, że ta praca doktorska posiada bardzo wysoki poziom merytoryczny i metodyczny. Ze wszech miar zasługuje na to, aby ukazała się drukiem.

ks. Ireneusz Werbiński

Ks. Tomasz Michalski, *Świętość według Apostoła Pawła*, Warszawa 2000, 269 s. (praca doktorska – UKSW. Wyd. Teologiczny; mszps).

Dnia 13 grudnia 2000 roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie odbyła się obrona pracy doktorskiej, z zakresu teologii duchowości, ks. Tomasza Michalskiego pt. *Świętość według Apostoła Pawła*. Promotorem pracy był ks. prof. UKSW dr hab. Ireneusz Werbiński, a recenzentami: ks. prof. dr hab. Walerian Słomka i ks. prof. dr hab. Stanisław Urbański.

Całość problematyki ujęto w czterech rozdziałach. W pierwszym doktorant ukazał historię życia oraz duchową sylwetkę Apostoła Pawła, który w świetle swoich listów i Dziejów Apostolskich jawi się przede wszystkim jako świadek i gorliwy apostoł Jezusa Chrystusa. Spotkanie z Chrystusem pod Damazkiem było dla Pawła największym wydarzeniem w jego życiu, do czego nieustannie odwoływał się w swoich listach. Stąd charakterystycznym rysem jego osobowości jest całkowite zaangażowanie w posługę dawania świadectwa o Jezusie. Doktorant w sposób kompetentny i interesujący ukazał osobowość Pawła w kontekście cech naturalnych, cnót nadprzyrodzonych oraz jego stosunku do słuchaczy.

Kluczowym tekstem, do którego odwołuje się doktorant w rozdziale II, jest stwierdzenie Pawła, że wolą Bożą jest uświęcenie wszystkich ludzi (por. 1 Tes 4, 3). W pierwszym paragrafie tego rozdziału autor dokonał analizy starotestamentowego *qadosz* i nowotestamentowego *hagios*, aby poprzez to odkryć biblijną koncepcję świętości. Konsekwencją powołania do świętości jest Pawłowa pareneza, która została podzielona na trzy grupy: ascezę negatywną, pozytywną oraz naśladowanie Chrystusa. Negatywną formę ascezy uwydatnia i obrazuje słowo *nekrosate*, które służy do ukazania postawy, jaką powinien zająć chrześcijanin wobec występków zamieszczonych w katalogach wad: czynów przeciwnych porządkowi społecznemu, występków seksualnych i wykroczeń dotyczących życia religijnego. Natomiast asceza pozytywna jest scharakteryzowana przez wezwanie do naśladowania Chrystusa i przyobleczenie się w „nowego człowieka”. Paweł, sam będąc naśladowcą Chrystusa, wielokrotnie zachęca wiernych, aby naśladowali go tak, jak on naśladuje Chrystusa: „Bądźcie naśladowcami moimi, tak jak ja jestem naśladowcą Chrystusa” (1 Kor 11, 1). Ks. prof. W. Słomka podkreślił w swej recenzji dobre przygotowanie biblijne doktoranta, na co wskazuje odwoływanie